

Kotsubey O.O. General principles of EU law in the criminal law context

The article is devoted to the general characteristics of the principles of EU law, which have some reflection in criminal law policy. The author argues that the general principles of EU law are important factors in the application of EU law in criminal matters. Much of the case law of the European Court of Justice has already been or can be formalized in accordance with the principles. Judicial practice shows that generalized legal principles are abstracted from more specific references in legislation. In some cases, these abstract principles are further deepened and applied in the presence of existing legislation on relevant issues. The principles embody what is assessed in practice from the wide possibilities of judicial review. Some of them, such as the principle of effectiveness, may be excluded in some cases due to their apparently secondary connection with the general principles applicable to EU criminal law.

Key words: criminal law policy, EU criminal law policy, principles of law, principles of EU law

Петечел О.Ю.

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

УДК 343.851.5

Постановка проблеми. Забезпечення нормального розвитку суспільства в першу чергу починається із створення умов для успішного функціонування сім'ї. Саме здорова сім'я є запорукою формування духовного, культурного, соціально спрямованого суспільства. Саме тому побудова відносин між членами сім'ї на засадах любові, взаємоповаги є важливим елементом розвитку цілого соціуму. Будь які прояви насильства, особливо в сім'ї, становлять небезпеку для суспільства, створюють перешкоди для його розвитку. Отож, ефективне запобігання та протидія насильству в сім'ї має стати одним із пріоритетних завдань кримінологічної політики України. Наявність спеціальних законів, що врегульовують дану проблему, є свідченням важливості для держави цього питання та бажання знизити негативний вплив цього явища на суспільство.

Мета статті. Метою даної статті є формування на основі аналізу існуючої системи запобігання та протидії домашньому на-

сильству ключових напрямків діяльності суб'єктів із виокремленням заходів для кожного з них.

Виклад основного матеріалу. Насильство як одна з форм суспільно небезпечної поведінки детерміновано соціально-економічними, політичними і морально-психологічними умовами життя суспільства. Суспільно небезпечне насильство належить до тих соціальних феноменів, які, як зауважує А.Е. Жалінський, «нерідко опинялися в центрі уваги творців філософських систем і концепцій для обґрунтування суджень про сенс людського існування, свободу волі, розвиток суспільства і т. п.» [1].

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає термін «насильство» як 1. Застосування фізичної сили до кого-небудь. 2. Застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось [2]. Аналогічні визначення даного терміну містяться і в інших сучасних тлумачних словниках української мови.

Юридична енциклопедія дає наступне визначення насильства: «умисний фіз. чи псих. вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду, або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою. Такий вплив на людину здійснюється вчиненням певних умисних діянь» [3].

В науковій літературі немає єдиного підходу до визначення поняття «насильства». Так, М. Д. Шаргородський під насильством розумів умисну дію на тілесну недоторканість людини, що не спричинило ушкодження здоров'я, але заподіяло фізичний біль [4, с.68]. Ю. М. Антонян вважає, що насильство - це фізичний або психічний вплив на когось, нанесення йому шкоди заради власних інтересів, або такий же вплив, при якому можливе нанесення шкоди ігнорується [5, с.3]. В.О.Навроцький визначає насильство як протиправний умисний фізичний вплив на організм іншої людини [6, с.162].

Варто також відзначити, що термін «насильство» часто зустрічається в нормах Кримінального кодексу України, однак в кодексі відсутнє його визначення. Крім того, у ньому міститься

опис ряду суспільно-небезпечних діянь, які за своїм змістом є насильством, хоча сам термін не вживається.

На думку Гуміна О.М. із кримінально-правової точки зору, під насильством слід розуміти умисний, суспільно небезпечний і протиправний вплив, що здійснюється через психічне або фізичне посягання особою на інших осіб, у результаті якого заподіюється шкода або створюється реальна загроза для життя, здоров'я, честі, гідності та інших прав і свобод громадян, що гарантовані Конституцією України і охороняються кримінальним законом. Це визначення є, по суті, визначенням кримінального насильства.

Кримінально-правовими ознаками насильства є: насильство існує і проявляється як взаємодія соціальних суб'єктів, як відношення; насильством завжди заподіюється шкода суспільним відносинам; насильство характеризується кількісними характеристиками, винятково зовнішніми проявами, а також якісно-сутнісними характеристиками; із зовнішнього боку насильство – це умисний, суспільно небезпечний і протиправний вплив, що здійснюється через психічне або фізичне посягання особою на інших осіб; насильство як форма примусу означає не тільки найвищий ступінь інтенсивності у застосуванні психічної та фізичної мускульної сили, а також інших примусових заходів [7].

Виходячи з поняття насильства, його ознак, сфер прояву та способів вчинення виділяють наступні види насильства:

1. Фізичне насильство.
2. Психічне насильство.
3. Релігійне насильство.
4. Сексуальне насильство.
5. Економічне насильство.
6. Пенітенціарне насильство.
7. Побутове насильство.
8. Дозвільне насильство.
9. Корпоративне насильство.
10. Волонтаристське насильство.
11. Політичне насильство.

Не будемо зупинятися на характеристиці усіх видів насильства, однак один із його видів розглянемо детальніше. Домашнє

насильство часто відносять до одного з підвидів побутового насильства.

Рада Європи, яка наразі налічує 47 держав, постійно прагне розробляти спільні демократичні та правові принципи на засадах Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, інших документів із захисту прав людини, у тому числі прав жінок. Останнім часом Рада Європи все активніше виступає на захист жінок від гендерно зумовленого насильства: у 2002 році була ухвалена Рекомендація (2002)5 щодо захисту жінок від насильства, а 11 травня 2011 р. запропонована для підписання в Стамбулі всеохоплююча Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульська конвенція), унікальність якої полягає у тому, що «вона визнає насильство щодо жінок водночас і порушенням прав людини, і видом дискримінації». 7 листопада 2011 року Стамбульську конвенцію підписано також і від імені України, що дало поштовх до початку роботи з її імплементації в національне законодавство [8, с.31].

Серед основних заходів, що має забезпечити держава для запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству, Стамбульська конвенція називає:

- забезпечення систематичного навчання фахівців, які перебувають у тісному контакті з жертвами такого насильства;

- проведення кампаній щодо підвищення обізнаності з питань насильства щодо жінок та домашнього насильства, формування «нульової толерантності» у суспільстві до будь-яких проявів такого насильства;

- включення тем стосовно проблематики насильства щодо жінок та домашнього насильства, рівності та недискримінації, ненасильницького розв'язання конфліктів у сімейних та міжособистісних відносинах у навчальні матеріали на всіх рівнях освіти;

- визнання та підтримка важливої ролі НУО, а також залучення медіа-простору та приватного сектору для протидії стереотипним уявленням про сімейні ролі та обов'язки, формування поваги до членів своєї сім'ї та близьких осіб;

- впровадження системи програм для кривдників, які мають бути двох видів – для осіб, які вчинили домашнє насильство, та осіб, які вчинили статеві злочини. Вони мають проводитись досвідченими фахівцями, які пройшли належну підготовку. Значущість таких програм значно зростає в умовах країн, де відбувається збройний конфлікт, адже особи, що повертаються із зони конфлікту, потребують реабілітації та психологічної підтримки [9, с.10].

Домашнє насильство є одним із не багатьох видів насильства, запобігання та протидія якому отримала законодавче регулювання в Україні. Так, 7.12.2017 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який, зокрема, визначає домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [10].

Вказаний нормативно-правовий акт виділяє і окремі види домашнього насильства, а саме: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне. Тобто, як бачимо, законодавець взяв до уваги науково розроблену класифікацію та адаптував її до даного виду. Крім того, законодавець визначив способи вчинення вказаних видів насильства.

Так, фізичне насильство передбачає 1) ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання; 2) незаконне позбавлення волі; 3) нанесення побоїв, мордування; 4) заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, 5) залишення в небезпеці, 6) ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; 7) заподіяння смерті; 8) вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Психологічне насильство передбачає: 1) словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, 2) приниження; 3) переслідування; 4) залякування, 5) інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи; 6) контроль у репродуктивній сфері. Вказані способи визнають психологічним насильством за умови якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Сексуальне насильство може вчинятися через: 1) будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, 2) примушування до акту сексуального характеру з третьою особою; 3) інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Щодо економічного насильства, то воно реалізується через: 1) умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними; 2) залишення без догляду чи піклування; 3) перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації; 4) заборону працювати; 5) примушування до праці, 6) заборону навчатися 7) інші правопорушення економічного характеру.

Законодавець визначився із напрямками зниження рівня домашнього насильства. Ці заходи відбуваються у двох напрямках: запобігання домашньому насильству та протидія домашньому насильству. При цьому законом визначаються концептуальні заходи впливу на дане явищем.

Так, заходи запобігання домашньому насильству можна поділити на:

1. Загальні:

А) вивчення явища (організація збору статистичної інформації щодо поширення домашнього насильства, особи кривдника та його жертви (соціально-демографічні, морально-психологічні, кримінально-правові та соціально рольові ознаки), організація та проведення загальнонаціональних чи регіональних соціоло-

гічних, правових, психолого-педагогічних та інших досліджень щодо домашнього насильства, його причин і наслідків);

Б) інформування про явище (підвищення обізнаності громадськості стосовно видів та форм домашнього насильства, забезпечення роз'яснення та інформування про права постраждалих від домашнього насильства, інформування потенційних жертв домашнього насильства щодо можливості отримання допомоги, місце і спосіб отримання допомоги (наприклад, повідомлення номерів телефонів відповідних служб, телефонів гарячих ліній), проведення тематичних інформаційних кампаній, внесення до навчальних програм виховання молоді тем щодо запобігання домашньому насильству, пропаганди рівноправності та взаємоповаги);

В) формування культури нетерпимості (формування лідерами громадської думки (у сфері політики, громадської діяльності, культури, журналістики, шоубізнесу, блогерами тощо) чіткої громадянської позиції щодо нетерпимості до проявів домашнього насильства, засудження його проявів, в тому числі в засобах масової інформації, викорінення всіх видів дискримінації, спонукання жертв та свідків домашнього насильства повідомляти компетентні органи про такі факти);

Г) удосконалення системи взаємодії органів (залучення до системи органів запобігання домашньому насильству органів місцевого самоврядування, особливо служби у справах дітей, соціальні служби, органи охорони здоров'я, охорони громадського порядку; залучення громадських організацій та благодійних фондів до процесу запобігання домашньому насильству та надання їм можливостей для отримання фінансової підтримки з державного чи місцевого бюджетів (на сьогодні більшість заходів по роботі з жертвами домашнього насильства, інформаційні кампанії проводять саме громадські організації), розвиток міжнародної співпраця у запобіганні домашньому насильству, підготовка фахівців з виявлення та запобігання домашньому насильству).

2. Спеціальні:

А) розробка і впровадження програм (для підвищення ефективності запобігання домашньому насильству має бути по-

будована скоординована система законодавчих, економічних, соціальних, політичних, управлінських заходів спрямованих на роботу як з кривдниками та і з їх жертвами, програми мають визначитися з виконавцями відповідних заходів та способів співпраці та координації між собою усіх учасників);

Б) залучення ЗМІ (систематичне інформування через засоби масової інформації щодо необхідності повідомлення про випадки домашнього насильства, телефони гарячої лінії, інформування про випадки притягнення до відповідальності кривдників тощо);

В) організація тренінгів та семінарів (навчання учасників різним прийомам та методикам запобігання домашньому насильству, проведення просвітницької діяльності з даної проблеми, організація флешмобів, акцій, дискусій щодо поінформованості з питань запобігання домашньому насильству).

Серед основних заходів протидії домашньому насильству можна виділити:

А) надання допомоги постраждалим особам (надання тимчасового притулку, допомога в оформленні опіки, супровід в процесі розлучення подружжя, функціонування служб підтримки постраждалих осіб).

Б) надання захисту постраждалим особам (захист та підтримка жертв домашнього насильства, захист та підтримка свідків, особливо дітей).

В) застосування спеціальних заходів протидії (заборонні приписи для кривдника (терміновий заборонний припис, обмежувальний припис), взяття на профілактичний облік, направлення на проходження програми для кривдників);

Г) юридична відповідальність кривдника (забезпечення невідворотності покарання кривдника, швидке та повне розслідування фактів домашнього насильства, обрання відповідної міри покарання для кривдника, чутливе ставлення до жертв домашнього насильства з метою зниження віктимізації в майбутньому, зобов'язання до проходження відповідних програм навчання ненасильницького спілкування, занять з керування гнівом, в тому числі забезпечення проходження програм для кривдника з метою зміни насильницької поведінки кривдника, формування у нього

нової, неагресивної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до власних вчинків та їхніх наслідків, до виконання батьківських обов'язків).

Виходячи з вищевикладеного, варто наголосити, що на сьогодні сформована система заходів запобігання та протидії домашньому насильству, однак варто інтенсивно працювати в інформаційному полі з метою зниження рівня латентності даного явища, розвивати чітку і зрозумілу співпрацю між суб'єктами, уповноваженими на виконання відповідних функцій, забезпечити швидку та повну передачу інформації про випадки домашнього насильства з метою притягнення кривдників до юридичної відповідальності.

1. Козич І. В. *Ознаки насильства у кримінальному праві* / І. В. Козич // *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2014. – Вип. 35. – С. 206-214. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2014_35_21.*
2. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.)* / [уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728, [1] с.
3. *Юридична енциклопедія* : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. – 720 с.
4. Шаргородский М.Д. *Ответственность за преступления против личности* / М.Д.Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1953. – 108 с.
5. Антонян Ю.М. *Современная российская насильственная преступность* // *Насильственная преступность: новые угрозы: Сб. науч. тр. / Под ред. Ю.М. Антоняна, А.Я. Гришко. – Рязань; М., 2004.*
6. Навроцький В.О. *Насильство за кримінальним правом України* / В'ячеслав Олександрович Навроцький. Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола. Збірник наукових праць [Текст] / за заг. ред.: О.І. Сушинський. Львів: ЛДІНТУ (Юридичні науки). – Вип. 2/2007. – 2007. – С. 149-167.
7. Гумін О.М. *Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право* / Гумін Олексій

Михайлович. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 628 с.

8. Харитонова О.В. Ключові засади тендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Науково-практичний посібник / О.В. Харитонова. – Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2018.
9. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2019. – 288 с.
10. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII від 7 грудня 2017 року. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 5, ст.35.

Петечел О.Ю. Запобігання та протидія домашньому насильству: окремі аспекти.

Стаття присвячена дослідженню актуального на сьогоднішній день та чи не найбільш латентного соціального явища – домашнє насильство. Автор аналізує поняття, ознаки та виділяє види насильства в цілому. В статті характеризується домашнє насильство та його ознаки. Окрім цього, окрему увагу приділено заходам запобігання даному негативному явищу. В результаті дослідження автором виділяються основні напрямки запобігання та протидії домашньому насильству та пропонуються окремі заходи по кожному напрямку.

Ключові слова: насильство, домашнє насильство, види насильства, агресія.

Petechel O.Yu. Preventing and combating domestic violence: some aspects.

The article is devoted to the study of the current and perhaps the most latent social phenomenon - domestic violence. The author discusses the main provisions of the Istanbul Convention on the Prevention and Combating of Violence against Women and Domestic Violence. In addition, the concepts, features, types of domestic violence are analyzed. The article characterizes the methods of domestic violence in terms of its types: physical, mental, sexual and economic. In addition, special attention is paid to measures to prevent this negative phenomenon. In the research, the author analyzes the main areas of prevention and counteraction to domestic violence. In particular, it is proposed to raise public awareness about the types and forms of domestic violence, the formation of public opinion leaders (in politics, community service, culture, journalism, show business, bloggers, etc.) a clear civic position on intolerance to domestic violence, condemnation, involvement of NGOs and charitable foundations for the process of preventing domestic violence and providing them with opportunities to receive financial support from state or local budgets, and others.

Key words: violence, domestic violence, types of violence, aggression.